

คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์
The Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭīkā Part 3: Translation
and Analytical Study

พระมหาชิต วชิรญาณ (ศรีวิริยกุลชัย)^๑
Phra Mahachid Wajiraṅāno (Sreeviriyakulchai)

Received: May 02, 2021

Revised: October 08, 2021

Accepted: December 22, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติและโครงสร้างของคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ ๒) เพื่อแปลคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ เป็นภาษาไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์การอธิบายหลักธรรมและคุณค่าของคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นผลงานแปลที่ผู้วิจัยแปลจากคัมภีร์ภาษาบาลีอักษรไทย ให้เป็นภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ เป็นคัมภีร์ในชุดตันตฎีกา มีโครงสร้างการจัดลำดับพระสูตรเป็นหมวดหมู่ตามจำนวนหัวข้อธรรมเป็นสำคัญ มีเนื้อหาที่จัดเป็นหมวดว่าด้วยนิบาตทั้งหมด ๗ นิบาต คือ ปัญจกนิบาต ฉกกนิบาต สัตตกนิบาต อัญญกนิบาต นวกนิบาต ทสกนิบาต และเอกาทสกนิบาต รวม ๑๕ ปิณณาสก์ ๖๘ วรรค ๒๘๘ สูตร มีรูปแบบการแต่งคัมภีร์เป็นแบบร้อยกรองผสมร้อยแก้ว มีความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ โดยผู้รจนาได้ยกหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ดังกล่าวมาสนับสนุนแนวการอธิบายความหมายของศัพท์ต่าง ๆ มีคุณค่าในด้านวิธีการแต่ง การเลือกใช้ถ้อยคำ สำนวน สติลา ประโยค และความเรียงต่างๆ เป็นระบบแบบตันติภาษา ที่จรรโลงไว้ซึ่งพระสัทธรรมอันบริบูรณ์ไปด้วยสาระแห่งปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ อย่างครบถ้วน นับเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าทางพุทธศาสนาอย่างยิ่ง

คำสำคัญ : คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ , การแปล, การวิเคราะห์, คุณค่า

^๑ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand. Email: vachirayarn@hotmail.com

Abstract

This research paper entitled “The Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3: Translation and Analytical Study” has 3 objectives: 1) to study the history and structure of Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3 and its relationship with other scriptures; 2) to translate the Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3 from Pali into Thai language; 3) to analyze dhamma explanation and values of Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3. This is the documentary research. It is the translation work from Pali into Thai language. The research reveals that the Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3 was counted as the Sutta Sub-commentary. Its content was arranged into 7 Sutta Nipātas in sequence of numbers of dhamma topics contained in each Sutta, namely Pancanipāta, Chakkanipāta, Sattakanipāta, Atthakanipāta, Navakanipātas, Dasakanipata, and Ekadasakanipāta. It possesses totally 15 Pannāsakam, 68 Vaggas, 288 Suttas. The composition style is the mixture of verse and prose. The writer brought evidence from Tipitaka, Commentaries, Sub-commentaries and others to support word explanation in the Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3. The composition is systematic as a classical language in terms of wording, eloquence, stylistics, sentencing, and essay writing. This helps sustain the essence of dhamma fully completed with dhamma study, dhamma practice, and enlightenment. Therefore, it is considered an invaluable Buddhist literature.

Keywords: Sāratthamañjūsā Aṅguttaraṭṭikā Part 3, translation, analysis, values

๑. บทนำ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงมีพระสิริ ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงมีพระหทัยที่งดงามด้วยความรักคือพระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงแผ่ไปเพื่อชาวโลกทั้งมวล ทรงโชติช่วงด้วยพระรัศมีแห่งพระญาณ คือ พระสัพพัญญุตญาณ ที่กิเลสกระหนาบกระทั่งไม่ได้และปิดกั้นไม่ได้ในที่ทั้งปวง ทรงเป็นที่น่ายินดีและเป็นที่เคารพของชาวโลก ทรงแสดง ทรงบัญญัติพระธรรมและพระวินัยไว้แล้ว เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวดา พระธรรมและพระวินัยนั้น ชื่อว่า ปริยัติสัทธรรม ในบรรดาสัทธรรมทั้ง ๓ ประการ ที่ทรงจำแนกไว้คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ตทเว จ สาสนกฎฐิยา ปมาณํ สติเยว ทิ ตสฺมี ฆิตเร อุปฺปชฺชนติ, นาสติ^๒. อนึ่ง ปริยัติสัทธรรมนั้นนั่นแล เป็นประมาณ เพื่อความดำรงอยู่ได้แห่งพระศาสนา เพราะเมื่อปริยัติสัทธรรมนั้นมีอยู่นั่นแล ปฏิบัติและปฏิเวธนอกนี้ ก็เกิดขึ้น เมื่อไม่มีอยู่ ก็ไม่เกิดขึ้น สมดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถา อังคุตตรนิกายว่า^๓ :-“เมื่อพระสูตรและพระอภิธรรมไม่มี ทั้งพระวินัยก็จะพลอยเลอะเลือนไปเสีย โลกก็จักมีแต่ความมิดมน ประดุจดั่งพระอาทิตย์ตกไปแล้ว ก็จะมีแต่ความมิดมนฉะนั้น. เมื่อพระสูตรและพระอภิธรรม ที่ได้รับการดูแลรักษายังมีอยู่ การปฏิบัติก็เป็นอันได้รับการดูแลรักษาไว้ด้วย ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตดำรงมั่นในการปฏิบัติแล้ว ย่อมไม่คลาดแคล้วจากธรรม อันเป็นแดนเกษมจากโยคะ (พระนิพพาน)”.

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทถือว่า เป็นเสมือนองค์ศาสดาเพราะเป็นที่บรรจุคำสอนที่เป็นตัวแทนองค์ศาสดา ตามที่ทรงรับสั่งไว้แก่ท่านพระอานนท์ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

สียา โข ปนนานุท ธมฺโม อมฺหากํ เอวมสฺส อตฺตสตุฏฺกํ ปาวจณํ นตฺถิ โน สตุถาติ น โข เปนตํ อานนฺท เอวํ ทวฺฐพฺพํ โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺเจยน สตุถา.^๔ ๕ แปลว่า อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า “ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา” ข้อนี้นั้นพวกเธอไม่พินิจเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย^๕

ปัจจุบันได้มีการจดจารึกแล้วเรียกกันว่าคัมภีร์ แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มใหญ่ คือ ๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก บันทึกหลักคำสอนปฐมภูมิ ๒) คัมภีร์อรรถกถา อธิบาย

^๒ ๐.ปญจก-เอกาทสก.ฎีกา. (บาลี) ๓/๔๑.

^๓ ๐.ปญจก-เอกาทสก.ฎีกา. (บาลี) ๓/๔๑.

^๔ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๔๑/๑๔๖-๑๔๘

^๕ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

ขยายความพระไตรปิฎกที่ยังไม่ชัดเจน ๓) คัมภีร์ฎีกา อธิบายขยายความอรรถกถา ๔) คัมภีร์อนุฎีกา อธิบาย ขยายความคัมภีร์ฎีกา ๕) คัมภีร์คั่นถันตระ คัมภีร์นอกเหนือจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา^๖

คัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์ที่บันทึกคำสอนในพระพุทธศาสนาไว้ครบถ้วน มีความสำคัญที่ชาวพุทธยึดเป็นหลักปฏิบัติตราบเท่าทุกวันนี้ แบ่งเป็น ๓ ปิฎก คือ ๑) พระวินัยปิฎก ๒) พระสุตตันตปิฎก ๓) พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์อรรถกถา^๗ ได้แก่ คัมภีร์ที่วรรณอธิบายลึ้นดลบท (บทที่มีความซับซ้อน) ในพระไตรปิฎกให้ชัดเจนขึ้น โดย อรรถสมมติ พัญชนะสมมติ บาลีมุตตะกะ นานาวิวินิจฉัย ตลอดจนอาจริยวาทะระดับต่างๆ ที่เรียกว่า **ปกิณณกเทศนา** ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) พุทธสังวัณณิตอรรถกถา^๘ หมายถึง อรรถกถาที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายขยายความไว้ด้วยพระองค์เอง อรรถกถาประเภทนี้โบราณจารย์เรียกว่า ปกิณณกเทศนา ดังประโยคว่า “ตตถ ตตถ ภควตา ปวตติตา ปกิณณกเทศนาเยว หิ อฏฺฐกถา”^๙

๒) อนุพุทธสังวัณณิตอรรถกถา^{๑๐} หมายถึง อรรถกถาที่พระสาวกทั้งหลายมีพระอัครสาวกเป็นต้นได้ตรัสรู้ตามจนได้นามว่า อนุพุทธะ ได้อธิบายไว้ สมัยพุทธกาลปรากฏสาวกหลายรูปมีพระมหากัจจายะเถระเป็นต้นได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้รู้พุทธาธิบายสามารถอธิบายขยายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้กระจ่างชัด จึงนิยมเรียกอรรถกถาประเภทนี้ว่า สาวกภาษิต คำอธิบายไขความที่พระสาวกได้แสดงไว้

คัมภีร์อรรถกถาตามที่กล่าวมานั้น เมื่อแยกออกโดยยุคสมัย สามารถแบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือ ๑) โบราณอรรถกถา อรรถกถารุ่นเก่า ๒) อภินวอรรถกถา อรรถกถาที่เรียบเรียงขึ้นใหม่

^๖ ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เอกสารเข้าเล่ม, หน้า ๒๙.

^๗ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ โบราณอรรถกถา และกลุ่มที่ ๒ อภินวอรรถกถา.

^๘ ที.สี.อ. (ไทย) ๑/-/๑, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/-/๑, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/-/๑; พระศรีสุทธิพิงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) ป.ธ.๙, ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย ๑, (กรุงเทพมหานคร: เทคนิค, ๒๕๒๙), หน้า ๔๔๗-๔๕๑.

^๙ สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๑/-/๒๖-๒๗. พระสารีบุตร สารัตถทีปนี ฎีกา พระวินัย ภาค ๑ แปลโดย สิริ เพ็ชรไทย ป.ธ. ๙ หน้า ๓๓.

^{๑๐} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/-/๑, ม.ม.อ. (ไทย) ๑/-/๑, ส.ส.อ. (ไทย) ๑/-/๑; พระศรีสุทธิพิงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) ป.ธ.๙, ปทานุกรมพระไตรปิฎก ฉบับบาลี-ไทย ๑, หน้า ๔๔๗-๔๕๑.

คัมภีร์ฎีกา^{๑๑} ได้แก่ ฎีกาที่อธิบายสันตลบทในคัมภีร์อรรถกถาที่เป็นพระวินัยและพระสูตรเท่านั้น คัมภีร์ฎีกาส่วนนี้เรียกว่า ปุราณฎีกา อภินวฎีกา ส่วนคัมภีร์ที่อธิบายพระอภิธรรม ที่เรียกว่า อภิธัมมฎีกา นั้น แยกเป็น มูลฎีกา และ อนุฎีกา

คัมภีร์อนุฎีกา^{๑๒} หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายสันตลบทในคัมภีร์มูลฎีกา ซึ่งคัมภีร์ฎีกา ที่อธิบายสันตลบทในมูลฎีกานี้ เรียกว่า อนุฎีกา เช่น ธัมมสังคณีอนุฎีกา วิงคอนุฎีกา ปัญจปรณอนุฎีกา มณีทีปฎีกา (อนุ) มธุสาร์ตตปิณีฎีกา (อนุ)

คัมภีร์ฎีกา เป็นวรรณกรรมภาษาบาลี ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถาของพระอรรถกถาจารย์ที่ได้ไขความในพระไตรปิฎกไว้ คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์อรรถกถาที่ขยายความในพระไตรปิฎก เรียกว่า คัมภีร์ชั้นสาม คัมภีร์ฎีกา มีความแตกต่างกับคัมภีร์อรรถกถา (คัมภีร์ชั้นสอง) ที่วัตถุประสงค์ในการแต่งฎีกานั้นทำเพื่ออธิบายเนื้อความในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา หรือฎีกาด้วยตนเอง คัมภีร์ฎีกานี้มีผู้แต่งจำนวนมากและมีหลายคัมภีร์ ส่วนใหญ่ชื่อคัมภีร์ชั้นฎีกาจะมีคำว่า ฎีกา และตามด้วยชื่อคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายความ จะมีคำว่า ทีปนี โขติกา ปกาสิณี หรือ คณฐี ลงท้าย^{๑๓} ซึ่งคำลงท้ายเหล่านั้นรวมแปลว่า ให้ความกระจ่าง (อธิบายความในอรรถกถาให้กระจ่าง) คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา คัมภีร์อังคุตตรฎีกาซึ่งเป็นวรรณนาของอังคุตตรอรรถกถา อันมีชื่อว่า มโนรลปุรณ มี ๒ ฉบับ คือ^{๑๔} ๑) อังคุตตรปุราณฎีกา ๒) อังคุตตรอภินวฎีกา สำหรับอังคุตตรปุราณฎีกาอันมีชื่อวาสินตลปกาสิณี นี้ ในคัมภีร์คันถวังสะ กล่าวว่า รจนาโดยพระเถระผู้มีนามว่า ธมฺมปาละ ซึ่งเป็นพระเถระรูปเดียวกับที่รจนาทีฆนิกายฎีกาเป็นต้น คัมภีร์ฎีกาฉบับนี้ ในคัมภีร์ปิฎกัตถอละไมกล่าววว่า ในประเทศพม่า มีเพียงเอกกนิปาต ถึง ดิกนิปาต เท่านั้น ปัจจุบันคัมภีร์ฉบับนี้ มิได้ถูกจัดพิมพ์ขึ้นแม้ในอักษรพม่า ส่วน อังคุตตรอภินวฎีกาอันมีชื่อว่า สารตถมณฺฑุสสา รจนาโดยพระสารีบุตรเถระ ผู้รจนา สารตถทีปนี ฎีกา

^{๑๑} คัมภีร์ฎีกา แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑) คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายสันตลบทในคัมภีร์อรรถกถา แบ่งเป็น วินัยฎีกา สุตตันตฎีกา และอภิธัมมฎีกา (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มูลฎีกา) ๒) คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายสันตลบทในสังคหอรรถกถา เรียกชื่อว่า สังคหฎีกา แบ่งเป็น วินัยสังคหฎีกา สุตตันตสังคหฎีกา และอภิธัมมสังคหฎีกา.

^{๑๒} คัมภีร์อนุฎีกา คือ ธัมมสังคณีอนุฎีกา วิงคอนุฎีกา ปัญจปรณอนุฎีกา มณีทีปฎีกา (อนุ) และมธุสาร์ตตปิณีฎีกา (อนุ).

^{๑๓} คำลงท้ายดังกล่าวบางคำนำมาจากคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งคัมภีร์ชั้นฎีกาใดที่ไม่ได้แต่งชื่อคัมภีร์ชั้นใหม่ ก็จะใช้คำว่า ฎีกา นำหน้า ตามด้วยชื่อคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่นำมาขยายความ เช่น ฎีกาสารัตถทีปนี เป็นต้น

^{๑๔} อง.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๕.

ปัจจุบันคัมภีร์ฉบับนี้รู้จักกันในนามขององคุดตฤฎีกา ฉบับมหาจุฬาราช จัดพิมพ์เป็น ๓ เล่ม คือ ๑) อังคุดตฤฎีกา ปฐโม ภาค ๒) อังคุดตฤฎีกา ทุตติโย ภาค ๓) อังคุดตฤฎีกา ตติโย ภาค ในส่วนของคัมภีร์อังคุดตฤฎีกา ปฐโม ภาค และ อังคุดตฤฎีกา ทุตติโย ภาค มีผู้แปลและทำวิจัยแล้ว แต่อังคุดตฤฎีกา ตติโย ภาค ยังไม่มีผู้ดำเนินการแปลและวิจัย

ปาฐะที่ไม่ได้รับการชำระในบัดนี้ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ก็จะมีเพิ่มมากขึ้นๆ และหมู่ชนในภายหลัง ซึ่งอยู่ในช่วงเวลานั้น ที่ไม่สามารถจะชำระปาฐะเหล่านั้นได้ ก็จะไม่พึงรู้ได้โดยชอบซึ่งอรรถแห่งพระบาลีตามที่ประสงค์ ปาฐะเหล่านี้ ก็จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมถอย เพื่อความอันตรายแห่งพระสัทธรรม ด้วยประการฉะนี้. ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

เทวเม ภิกขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสย อนุตฺตรานาย สวตฺตุนฺติ, กตฺเม เทว, ทฺวณฺนิชิตฺตํ จ ปทพฺพญฺชนํ อตฺโถ จ ทฺวณฺนิโด, ทฺวณฺนิชิตฺตสฺส ภิกขเว ปทพฺพชนสฺส อตฺโถปิ ทฺวณฺนโย โหติ, อิม โข ภิกขเว เทว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสย อนุตฺตรานาย สวตฺตุนฺติ^{๑๕} แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ ประการ เหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑) บทพัพพญชนะที่สืบทอดกันมาไม่ดี ๒) อรรถที่สืบทอดขยายความไม่ดี แม้อรรถแห่งบทพัพพญชนะที่ตั้งไว้ไม่ดีก็ถือว่าเป็นการสืบทอดขยายความไม่ดี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ ประการนี้แลย่อมเป็นไป เพื่อความเสื่อมสูญหายไปแห่งสัทธรรม.

ทั้งนี้ เพื่อการแปลชำระธรรมเหล่านั้น แล้วดำรงมั่นไว้พร้อม ซึ่งพระพุทฺธพจน์ที่บริสุทธิ์ ปราศจากมลทิน พระพุทฺธพจน์นั้นจะมีเพื่อความดำรงอยู่ยั่งยืนนานแห่งพระสัทธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนหมู่มาก ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะแปลและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุดตฤฎีกา ภาคที่ ๓ เพื่อประโยชน์แก่ผู้ใคร่ใฝ่ศึกษาพระธรรมวินัย วินิจฉัยพระสูตร ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่า เมื่อคัมภีร์เล่มนี้ผ่านการแปลศึกษาวิเคราะห์กลั่นกรองออกมาตามลำดับขั้นตอนแล้ว จะเอื้อประโยชน์แก่การศึกษา อันจะเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา อย่างมากมายมหาศาลทั้งในกาลปัจจุบันและอนาคตอย่างแน่นอน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุดตฤฎีกา ภาคที่ ๓ : การแปลและการศึกษาวิเคราะห์” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ) คือ

^{๑๕} อง.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๓๒.

๑. เพื่อนำเสนอประวัติและโครงสร้างของคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ และความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ

๒. แปลคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ จากภาษาบาลีอักษรไทย เป็นภาษาไทย

๓. เพื่อนำเสนอผลการวิเคราะห์รูปแบบการอธิบายหลักธรรมและคุณค่าของคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ : การแปลและศึกษาวิเคราะห์ นี่เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนของการวิจัย คือ

๑) ศึกษาคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ ในด้านประวัติความเป็นมา ด้านโครงสร้าง ด้านเนื้อหา ภาษาและศัพท์ ด้านความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่น ๆ โดยอ้างอิงข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ๒)

รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ คัมภีร์อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ วิทธานิพนธ์ หนังสือ เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ๓) แปลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ แปลคัมภีร์อังคุตตรฎีกา ตติยภาค จากภาษาบาลีอักษรไทย ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๖ ซึ่งปริวรรตจากต้นฉบับเดิมในการสังคายนาครั้งที่ ๖ จากอักษรพม่ามาเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ๔) วิเคราะห์รูปแบบการอธิบายหลักธรรมการอุปมาอุปมัย คุณค่าด้านวรรณศิลป์ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏในคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ เป็นกรอบในการวิจัย ๕) ตรวจสอบการแปลโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ๖) สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ จัดอยู่ในชุดตันตฎีกา รจนาโดยพระสารีบุตรเถระ ชาวลังกา มีโครงสร้างแบ่งเป็นหมวดว่าด้วยนิบาตมีทั้งหมด ๗ นิบาตคือ ปัญจนินบาต ฉกกนินบาต สัตตกนินบาต อัญญกนินบาต นวกนินบาต ทสกนินบาต และเอกาทสกนินบาต รวม ๑๕ ปัณณาสก์ ๖๘ วรรค ๒๘๘ สูตร มีลักษณะการแต่งแบบร้อยกรองผสมร้อยแก้ว มีความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส โดยผู้รจนาได้ยกหลักฐานจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ดังกล่าว มาสนับสนุนการอธิบายความหมายของศัพท์ต่าง ๆ ในคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓

ผลการวิเคราะห์หลักธรรมและคุณค่าของคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุดตฤฎีกา ภาคที่ ๓ ที่มีการอธิบายเพิ่มเติมในอังคุดตฤฎีกาบาลี และอังคุดตฤฎีกา อรรถกถา สรุปได้ดังนี้

๑. การอธิบายหลักธรรม คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุดตฤฎีกา ภาคที่ ๓ มีประเด็นที่เกี่ยวกับการอธิบายหลักธรรมสอดคล้องกับหลักเทศนาหาระ ๖ มีตัวอย่างได้ดังนี้

อัสสาทะ หมายถึง ความยินดีพอใจหรือความหลงติด ธรรมที่แสดงถึงความยินดี อาทิเช่น กามอันน่าใคร่พอใจ กามาสวะ สุขอันเป็นอณูฐารมณฺ์ อันเป็นเหตุให้เห็นผิด คิดผิด สำคัญผิดเป็นวิปัลลาส เป็นต้น

อาทีนวะ หมายถึง โทษของอัสสาทะคือ ทุกข์ทั้งหมด ธรรมที่แสดงถึงโทษ อาทิเช่น สภาวะสังขารที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ สภาวะความทุกข์ในอายาฎมิ สภาวะทุกข์จากชั้น ๕ เป็นต้น

นิสสรณะ หมายถึง การออกจากทุกข์หรือความดับทุกข์ หลักธรรมที่แสดงถึงอาทีนวะ แสดงหลักสติปัฏฐาน ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมิองค์ ๘ และอนุปัสสนา ๔ เป็นต้น

ผละ หมายถึง ผลของบทเทศนา เช่น ในเวลาที่บุคคลฟังธรรมหรืออ่านธรรมอาจจะไม่ได้บรรลุผลในขณะนั้น แต่จะได้ผลสมบัติอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้บรรลุ เช่น ทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ เป็นต้น ประเด็นที่แสดงถึงผล เช่น ผลแห่งการมีกัลยาณมิตร ผลแห่งการปฏิบัติ ผลแห่งการบัญญัติธรรม เป็นต้น

อุบายะ หมายถึง อุบายหรือแนวทางในการที่จะบรรลุผล เช่น การสมาทานศีล การรักษาศีล ชำระศีลให้บริสุทธิ์ การบำเพ็ญทานกุศล การทำทาน การนั่งสมาธิภาวนา การปฏิบัติวิปัสสนาก็คือว่าเป็นปุพพภาคปฏิบัติ ธรรมที่แสดงถึงอาทีนวะ แสดงอุบายการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นแห่งจิตจากกิเลส แสดงอุบายแห่งการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น

อาณัติ หมายถึง คำสั่งหรือคำชี้แนะ เป็นของพระพุทธเจ้าผู้ทรงอยู่ในฐานะ อาณาหบุคคล (ผู้ควรได้รับอำนาจ) เช่น ชี้นะว่าบุคคลควรปฏิบัติอย่างนี้ ไม่ควรทอย่างนี้

๒. การสื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัย ในคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุดตฤฎีกา ภาคที่ ๓ เป็นแบบบุคคลาธิฐานและแบบธรรมาธิฐาน การสื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัยแบบบุคคลาธิฐาน เช่น การเปรียบเทียบบุคคลกับบุคคล เช่น ในอุทูปมสูตรเปรียบเทียบพ่อค้าคนเดินเท้า ๗ จำพวกเหมือนบุคคลในศาสนา ๗ จำพวก เป็นต้น สำหรับการสื่อความหมายเชิงอุปมาอุปมัยแบบธรรมาธิฐาน เช่น การเปรียบเทียบสภาวะธรรมกับบุคคล ๕ ลักษณะ ในทัญญูปมสูตร เปรียบเทียบกระบวนการทำงานของพละ ๕ เหมือนกับสหายทั้ง ๕ ของพระราชา เป็นต้น

๓. การอธิบายหลักธรรมแบบสำนวนโวหาร เป็นวรรณกรรมที่ประกอบไปด้วยโวหารทั้ง ๕ คือ ๑) บรรยายโวหาร คือการเล่าเรื่อง การบรรยายอย่างมี

จุดมุ่งหมาย ๒) พรรณนาโวหาร คือการกล่าวถึงเรื่องราวโดยสอดแทรกความรู้สึกลงไปเพื่อโน้มน้าวใจ ให้ผู้รับสารเกิดภาพพจน์ ๓) เทศนาโวหาร คือการอธิบายมุ่งเน้นการสั่งสอน ๔) สาธกโวหาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความชัดเจนด้วยการยกตัวอย่างประกอบ ๕) อุปมาโวหาร ยกชื่ออุปมาอุปมัยเพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจน

๔. ลักษณะการแต่งคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ คือ ๑) การอธิบายบทหรือความหมายของคำ (ศัพท์) ๒) การแสดงองค์ประกอบของคำ ธาตุ วิภัติ บัณฑิต อุปสัค และนิบาต เป็นการแสดงธาตุ วิภัติ บัณฑิต อุปสัค และนิบาตที่ประกอบกันเข้าเป็นศัพท์นั้นๆ ๓) การอธิบายความหมายของความหรือหลักธรรม ทำโดยอธิบายความหมายของคำกับอธิบายความหมายของคำ กล่าวคือทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดตามแนวทางอภิธรรมซึ่งมักจะเข้าใจยากมาก

๕. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย (Originality and New Body of Knowledge)

งานวิจัยนี้สืบเนื่องจากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการแปลคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ จากภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทย คัมภีร์นี้จัดว่าเป็นฎีกาใหม่ที่แต่งขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๗๐๘ (ค.ศ. ๑๑๖๕) ที่รวบรวมหลักฐานการอธิบายพระสูตรตันตปิฎกทั้งหมดไว้ในเล่มเดียวกัน ซึ่งทำให้ง่ายต่อการศึกษาทั้งพระสูตรตันตปิฎก อรรถกถา และฎีกาอื่นๆ จัดว่าเป็นคัมภีร์ที่ทรงคุณค่าและมีอุปการะต่อการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยนี้ คือ แปลประวัติความเป็นมา โครงสร้างและเนื้อหาจากการแปลคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ นับเป็นประโยชน์ต่อการอธิบายหลักคำสอนซึ่งแต่เดิมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย แผนภาพแสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการแปลและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ ดังปรากฏด้านล่างนี้

๖. สรุป

คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ พระสารีบุตรเถระผู้มีถิ่นฐานบ้านเกิดเป็นชาวลังกาทวีป ได้รับอาราธนาจากพระเจ้าปรักกมพาหุ ให้รจนาคัมภีร์ขึ้น เป็นฎีกาอธิบายคัมภีร์อังคุตตรนิกายอรรถกถา (มโนรลปุรณิ) ๓ มีโครงสร้างแบ่งเป็นหมวดว่าด้วยนิบาต มีทั้งหมด ๗ นิบาต คือ ปัญจนินบาต ฉักกนินบาต สัตตกนินบาต อฏฐกนินบาต นวกนินบาต ทสกนินบาต และเอกาทสกนินบาต รวม ๑๕ ปิณณาสก์ ๖๘ พรรค ๒๘๘ สูตร มีรูปแบบการแต่งเป็นแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง ลักษณะการอธิบายความเป็นสาระคำคัญของคัมภีร์คือ พระฎีกาจารย์มีหน้าที่หลักคือการอธิบายข้อความบางตอนในคัมภีร์อรรถกถาให้ชัดเจนและเข้าใจง่าย ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งคัมภีร์ยังได้อธิบายข้อความบางบทในพระไตรปิฎกด้วยซึ่งพระอรรถกถาจารย์มิได้ขยายไว้ ท่านจึงเป็นมีฐานะเป็นทั้งพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ไปด้วย โดยมีลักษณะการอธิบายเป็น ๓ ลักษณะ คือ อธิบายเฉพาะศัพท์ อธิบายความหมาย และอธิบายทั้งศัพท์พร้อมทั้งความหมาย การแต่งนั้นสมบูรณ์ด้วยสระและ

พญฺชนะ ให้ความหมายของบทต่างๆ ได้อย่างชัดเจน ทำให้เนื้อความในชั้นชั้น ไตรปิฎก และอรรถกถาเปิดเผยในแง่มุมต่างๆ ทำให้ผู้ศึกษาได้อรรถรสแห่งพระ สัทธรรมในวงกว้าง เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พระธรรมวินัย และแก่นุชนรุ่นหลัง ผู้มีศรัทธาในการศึกษาพระพุทธศาสนาสืบไป

๗. ข้อเสนอแนะ

เนื่องด้วยเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์มีรายละเอียดกว้างขวางมาก ด้วยความจำกัดของเวลา ผู้วิจัยจึงไม่สามารถศึกษาวิเคราะห์ให้ละเอียดในทุกบทความแห่งพระธรรมในคัมภีร์ฎีกาอย่างละเอียดได้ การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สารตมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ภาคที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยพบว่ายังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าต่อไปในอนาคต ดังนี้ ๑) ศึกษาการแปลและตรวจชำระคัมภีร์ต่างๆ ที่มีการทำวิจัยแล้ว เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาพระไตรปิฎก ๒) ศึกษาวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการนำคัมภีร์ทางพุทธศาสนาไปใช้เป็นหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ ๓) ศึกษาการจัดคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่ในอังคุตตรนิกายและ/หรือของแต่ละคัมภีร์.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จํารูญ ธรรมดา. เนตติฎิปปนี ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____. เนตติฎิปปนี. กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____. กระบวนการตีความพระพุทพจน์ตามแนวของคัมภีร์เนตติ.

กรุงเทพมหานคร : หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.

พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต). อังคุตตรฎีกา (ตติโย ภาโค).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). พจนานุกรมเพื่อการศึกษา พุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธัมมานันทะ. เนตติหารัตตทีปนี อูปะการและนยะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๕๐, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม, ๒๕๕๘.

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- _____. มโนรณปุรณิ อังคุดตตนิทาย อรรถกถา ปญจก-ฉกนิปาตวณณนา.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- _____. มโนรณปุรณิ อังคุดตตนิทายอรรถกถา สดตก-อรรถก-นวกนิปาตวณณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____. มโนรณปุรณิ อังคุดตตนิทายอรรถกถา ทสก-เอกาทสกนิปาตวณณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- _____. มโนรณปุรณิ อังคุดตตนิทายอรรถกถา ปญจก-เอกาทสกนิปาต ภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- _____. สารตมณชูนาม อังคุดตตฎีกา (ตติโย ภาโค). กรุงเทพมหานคร : สำนักค้นคว้าทางวิญญาณ, ๒๕๓๗.
- _____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

